

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

УДК 336.02

С. В. Качула

Університет митної справи та фінансів

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті визначено соціальну функцію малого підприємництва. Розглянуто питання реалізації фінансової політики держави щодо розвитку малого підприємництва в аспекті виконання ним соціальних функцій. Показано, що інструменти фінансової політики держави мають різний вплив на розвиток малого підприємництва. Обґрунтовано напрями удосконалення фінансової політики держави щодо розвитку малого підприємництва.

Ключові слова: мале підприємництво, соціальні функції, фінансова політика держави, цільові програми, програмно-цільовий метод, бюджет.

В статье определена социальная функция малого предпринимательства. Рассмотрены вопросы реализации финансовой политики государства по развитию малого предпринимательства в аспекте выполнения им социальных функций. Показано, что инструменты финансовой политики государства имеют различное влияние на развитие малого предпринимательства. Обоснованы направления совершенствования финансовой политики государства по развитию малого предпринимательства.

Ключевые слова: малое предпринимательство, социальные функции, финансовая политика государства, целевые программы, програмно-целевой метод, бюджет.

The social function of small business is certain in the article. The question of realization of the state financial politics is considered in relation to development of small business in the aspect of fulfillment of social functions. It is shown that the instruments of financial politics of the state have different influence on development of small business. The directions of improvement of financial politics of the state in relation to development of small business are proved.

Keywords: small business, social function, financial politics of the state, target programs, program-target method, budgetary policy, budget.

Постановка проблеми. Розвиток малого підприємництва (далі – МП), як вважають дослідники, пов'язаний з вирішенням питань не лише економічного, а й соціального характеру. Серед останніх – створення нових робочих місць, отже, за інших рівних умов, підвищення зайнятості та рівня доходів населення, підвищення соціальної захищеності домогосподарств, формування середнього класу в суспільстві, наповнення місцевих бюджетів тощо. З огляду на світовий досвід, підприємництво, як один з найбільш мобільних і адаптивних інститутів суспільства, потенційно здатне забезпечити масову зайнятість населення. Розвиток малого підприємництва сприяє розширенню можливостей домогосподарств самостійно забезпечувати потреби споживачів та власні потреби.

Наслідки фінансово-економічної кризи суттєво вплинули на рівень життя населення України, спричинили зростання безробіття, бідності, розшарування суспільства та виникнення інших негативних соціальних проявів. Тому вибір підприємництва в якості джерела доходів за несприятливої економічної ситуації стає одним

із шляхів виживання для населення. За таких умов фінансова політика держави має вирішувати завдання по сприянню функціонування малого підприємництва та створення умов для його розвитку. У цьому контексті заходи фінансової політики держави, що стимулюють розвиток підприємництва за змістом, є заходами з реалізації соціальної підтримки підприємців. Визначити, наскільки фінансова політика держави виконує в Україні це призначення, є актуальним з огляду на високий рівень безробіття, обмеження коштів бюджету на соціальні видатки та падіння життєвого рівня населення в умовах економічної рецесії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку МП, питань його фінансової підтримки, підвищення ролі інструментарію фінансової політики держави, зокрема інструментів та важелів бюджетно-податкової політики, формування інституційного середовища та сприяння розвитку суб'єктів підприємницької діяльності присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених: З. С. Варналія [1], І. В. Запатріної [2], І. Я. Чугунова [2], Л. В. Лисяк [3], А. Ю. Чепуренко [7; 9], С. Шейна [6], Д. Сторей [10] та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень щодо підтримки та стимулювання діяльності МП, подальшого дослідження потребують питання взаємозв'язку фінансової політики та соціальних аспектів розвитку в Україні.

Метою статті є дослідження можливостей малого підприємництва щодо вирішення ряду соціальних питань в умовах фінансово-економічної нестабільності та посилення ролі фінансової політики держави у стимулюванні його розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток ринкової економіки в Україні відбувається складно і суперечливо.

Фінансово-економічна криза спричинила падіння ВВП у 2014-2015 рр. (реальний ВВП в Україні скоротився на 6,6 % у 2014 р. та на 9,9 % у 2015 р.). Падіння економіки у поєднанні із зростанням індексу споживчих цін на 24,9 % у 2014 р. та на 43,3 % у 2015 р. призвело до зубожіння населення. Певні ознаки відновлення протягом перших двох кварталів 2016 р. не позначилися на зайнятості населення: значно зріс та лишається майже незмінним рівень безробіття (близько 10 %) (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень безробіття в Україні, 2008 р. – 1,2 кв. 2016 р.

Рік	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Заресстровані безробітні	Рівень безробіття
						тис. осіб
2008	46143,7	20675,7	19251,7	1424,0	596,0	6,9
2009	45962,9	20321,6	18365,0	1956,6	693,1	9,6
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	452,1	8,8
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	505,3	8,6
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	467,7	8,1
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	487,6	7,7
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	458,6	9,7
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	461,1	9,5
1 кв.2016	42708,6	17194,9	15428,0	1766,9	498,6	10,3
2 кв.2016	42658,1	17273,0	15582,8	1690,2	462,5	9,8

Джерело: складено за [4].

Дані табл. 1 свідчать про те, що в умовах суспільних перетворень, особливо якщо вони співпадають у часі з глибокою фінансово-економічною кризою, значної уваги набувають питання зниження безробіття шляхом забезпечення зайнятості населення.

Частка населення, зайнятого у малому бізнесі, не перевищує 25 %, а обсяг реалізованої малими підприємствами продукції складає 16,9 % від загального обсягу, при тому, що за підсумками 2015 р. частка малих підприємств охоплює 95 % від загальної кількості підприємств [4]. Тобто за кількісними показниками малі підприємства знаходяться на рівні західних країн, а за якісними – набагато нижче. Всього у МП України зайнято понад 2,7 млн. осіб, а це 9 % її працездатного населення.

В Україні впродовж 2010–2015 рр. кількість малих підприємств на 10 тисяч осіб населення становить, в середньому, 70 одиниць і має тенденцію до зниження. Навіть найвище значення цього показника в Україні за останні десять років спостерігалось на рівні 84 одиниць (2007 р.), тоді як у Великій Британії – 460, у Німеччині – 370, в Італії – 680. Навіть, враховуючи відмінності у віднесенні певних суб'єктів господарювання до категорії малих чи середніх підприємств у європейських країнах та в Україні, ці цифри вражають. В регіональному розрізі кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України є полярною: у місті Києві (266), Одеській (103), Київській (102), Харківській (91), Дніпропетровській (83) і Запорізькій (80) областях їх найбільше, тоді як у Тернопільській (45), Сумській (47), Закарпатській (45), Чернівецькій (44) та Рівненській (43) областях – найменше.

Держава зацікавлена у розвитку малого підприємництва (як і підприємництва в цілому), адже вона, насамперед, виконує соціальну функцію у суспільстві. Так, важливими завданнями держави в умовах кризи є проведення реформ оздоровлення соціальної сфери, підвищення рівня життя населення, сприяння розвитку людського потенціалу. Саме потреба держави у вирішенні зазначених завдань змушує її пред'являти попит на підприємницький ресурс і регулювати його розвиток у напрямку розширення соціальних функцій і вдосконалення механізмів їх реалізації. Адже саме належне використання розвиненого людського потенціалу є підґрунтям посткризового відновлення та якісного економічного зростання країни.

Тобто в умовах кризи посилюється потреба в активізації соціальної політики держави. А розвиваючи мале підприємництво, яке в процесі реалізації своєї соціальної функції здатне взяти на себе вирішення багатьох завдань, держава сприятиме створенню умов (відповідних інститутів) формування соціальної відповідальності бізнесу в суспільстві. Потенційно форми реалізації соціальної функції малого підприємництва можуть бути наступними:

- сумлінна ділова практика (забезпечення стабільної виплати соціально значущої заробітної плати, законослухняність, дотримання ділової етики тощо);
- розвиток регіонального соціального середовища (спонсорство та благодійність, соціальне інвестування, розвиток людських ресурсів тощо);
- збереження екології (перехід на принципи сталого екологічно безпечного соціально-економічного розвитку);
- підвищення життєвого рівня населення (орієнтація на споживача, випуск якісної продукції та ін.);
- забезпечення зайнятості населення, у тому числі залучення в процес суспільного підприємництва соціально вразливих груп населення, формування «середнього класу»;
- підвищення якості й рівня життя населення, згладжування соціальних конфліктів, скорочення державних видатків на соціальний захист;
- формування стабільного джерела доходів бюджету, забезпечуючи тим самим стійкий соціально-економічний розвиток.

Як підкреслює Ю. Г. Мисякова, підприємництво здійснює «стратегічно доцільний внесок в розвиток внутрішнього і зовнішнього середовища дії свого бізнесу шляхом впровадження соціальних програм відповідно до стратегії свого розвитку.

Саме таким чином організації прагнуть отримати репутацію соціально відповідальної компанії, яка враховує мінливі суспільні очікування і, тим самим, одержує своєрідну ліцензію на діяльність» [5].

Фінансово-економічна криза спонукала уряди зарубіжних країн сформувати пакети безвідкладних дій щодо підтримки населення, які виконували фактично захисну або компенсаторну функцію соціальної політики. Серед цих заходів – підтримка самозайнятості та малого бізнесу. У цьому контексті окремі дослідники вважають, що «більшість людей, що організують новий бізнес, не є підприємцями у широкому розумінні: вони не створюють компаній, які зростають і які надають все нові і нові робочі місця... Скоріш за все вони розглядають свій бізнес як альтернативу зайнятості по найму, а доходи – як заміник заробітної плати. Тому такі підприємства скоріше є формою самозайнятості, аніж створення фірм з високим потенціалом зростання» [6]. Таким чином, якщо держава підтримує політику самозайнятості, то тим самим вона реалізує відповідну соціальну політику, адже самозайнятість – альтернатива підтримки безробітних.

Водночас, така політика є короткотерміновою, а у середньо- і довгостроковому періоді – безперспективною з позиції економічного розвитку і розширення кількості робочих місць. Це пояснюється тим, що підприємець намагається на свій страх і ризик отримати дохід, який би перевищував загальну суму вкладених коштів, а самозайняті у сфері малого бізнесу – забезпечити собі і своїй сім'ї певний рівень доходів, який орієнтований на середній рівень заробітної плати у регіоні чи в галузі, у якій вони працювали до цього по найму. Як стверджує А. Ю. Чепуренко, це, з одного боку, робить самозайнятого менш вимогливим до коливань кон'юнктури і динаміки ринкових цін, але з іншого боку, не породжує ніяких імпульсів до зростання і розвитку бізнесу [7]. Дослідження С. Шейна підтверджує цей висновок: «надихаючи все більше і більше людей розпочати власний бізнес, не можна підвищити економічне зростання чи створити достатню кількість робочих місць, тому що стартапи у цілому не є джерелом життя для економіки чи інструментом підвищення зайнятості» [6, с. 142].

Таким чином, у короткостроковому періоді фінансова політика держави має бути націлена на стимулювання створення малих підприємств для забезпечення самозайнятості населення, яке втратило роботу і, відповідно, на зниження навантаження на бюджет внаслідок спрямування меншої суми коштів на виплати допомоги безробітним. Водночас, у середньо- і довгостроковому періоді фінансова політика повинна задіяти фінансовий інструментарій, що стимулює розвиток вже функціонуючих на ринку малих інноваційно орієнтованих підприємств, від яких залежатиме якість економічного зростання. З цією метою необхідно створювати відповідні інститути фінансової політики, що стабілізують умови функціонування вже існуючих малих підприємств, сприяючи їх розвитку, стимулювати їх зміцнення та укрупнення, перехід у розряд середніх. Це особливо важливо для України в умовах реорганізації державних установ та організацій, вивільнення їх працівників на фоні й так високого рівня безробіття та посилення соціального розшарування суспільства, яке, за дослідженнями вчених, знаходиться на рівні країн так званого третього світу [8].

Фінансова політика має бути спрямована на створення умов для стабільного розвитку малих і середніх підприємств. Дослідження зарубіжних вчених свідчать, що в останні роки відбулися зміни пріоритетів фінансової політики держав та підходи щодо важливості підтримки та створення умов розвитку малого підприємництва. Важливим моментом є існування чи створення соціокультурних передумов

для розвитку підприємництва. Мова також іде про якість підтримки державою малого підприємництва, постановки чітких цілей державної політики, досягнення яких можливо кількісно оцінити [9], тим більше, що існує загроза прийняття політично забарвлених рішень. Адже, як стверджує Д. Сторей, «у політиці підтримки МП присутній очевидний політичний компонент» [10].

Особливо важливим є стимулювання малого підприємництва в слабо розвинутих (так званих, застійних) регіонах чи малих містах, де необхідно проводити політику самозайнятості. За такого підходу політика підтримки самозайнятості є інструментом соціальної політики, яка дозволить у короткостроковій перспективі відносно пом'якшити гострі викривлення на ринку праці.

Вчені доводять, що фінансова політика держави має здійснювати підтримку малого бізнесу за пріоритетними напрямками, які сприяють інноваційному розвитку виробництва. С. Шейн доводить, що в цілому необхідно скорочувати стимули до відкриття бізнесу «небажаними» підприємствами, що призведе до зниження обсягу трансферних платежів з боку держави, кількості позик, податкових пільг тощо. Він пояснює це тим, що типова молода функціонуюча компанія більш продуктивна, ніж та, що тільки створюється, а суспільству більш вигідно в економічному сенсі відмовитися від політики, яка призводить до того, що величезна кількість людей кидаються відкривати бізнес замість того, щоб займати вакантні місця по найму [6].

Таким чином, держава має зосереджувати інструментарій фінансової політики на покращення загального ділового клімату та особливо зосереджувати увагу на МП з високим потенціалом зростання, що сприятиме створенню більшої кількості нових робочих місць. Це є надзвичайно важливим для нашої країни в процесі реалізації інноваційної моделі розвитку, адже підприємства з високим потенціалом зростання, як правило, реалізують інноваційні рішення, є активними учасниками патентно-ліцензійної діяльності, стабільно високими темпами зростають і в результаті – створюють робочі місця. Тому вчені рекомендують спрямовувати бюджетні кошти на підтримку найбільш ефективно функціонуючих інноваційних компаній [6]. У цьому уряду та органам місцевого самоврядування доцільно стимулювати виникнення та налагодження співпраці з існуючими венчурними компаніями, адже саме вони, як правило, знаходять прогресивні, інноваційні та перспективні точки зростання.

Дослідники продемонстрували, що венчурні капіталісти систематично здійснюють оцінку нових компаній за такими категоріями ризику: 1) ризик конкуренції; 2) ризик неможливості врятувати вкладені кошти в разі необхідності; 3) ризик втратити всі кошти; 4) ризик провалу менеджменту; 5) ризик провалу бізнес-ідеї (ринковий потенціал продукції); 6) ризик провалу лідерства [11]. При цьому важливо, що венчурний бізнес відповідає за помилки чи наслідки своїх невірних рішень власним прибутком. Саме це є додатковим аргументом налагодження взаємодії державних інститутів з венчурними компаніями, сприяння їх створенню, як радять американські дослідники [12]. Державним структурам, які відповідають за підтримку інноваційного підприємництва, слід співфінансувати вкладення венчурних компаній чи бізнес-ангелів або створити умови для залучення ними позикового капіталу на тривалий період (на пільгових умовах). Вчені звертають увагу на ряд прикладів позитивного державного втручання, яке викликало зростання венчурної індустрії в період її зародження, а потім ланцюгова реакція сприяла зростанню вже інноваційного підприємництва. Цей досвід є особливо цінним для України, де венчурний бізнес потребує активного розвитку.

Отже, ефективність інструментів державної фінансової політики буде зростати, якщо здійснювати не просто заходи щодо підтримки окремих стартапів з високим

потенціалом зростання, а стимулювати кластер. Така підтримка повинна бути спрямована на стимулювання інвестицій в приріст знань і компетенцій, зокрема в освітню інфраструктуру, центри трансферу технологій, створення платформ і майданчиків, де потенційні підприємці могли б спілкуватися (конкурси, конференції, освітні програми тощо), тобто задіяти інструментарій непрямої фінансової підтримки МП.

При цьому необхідно формувати правила гри адекватні стану малого підприємництва, а також прозорі механізми застосування інструментів фінансової політики держави в сфері оподаткування, доступу до кредитних ресурсів тощо. Фіскальна система має бути спрямована на досягнення компромісу між завданнями розвитку бізнесу і наповненням державного і місцевих бюджетів. Має бути сформована доволі проста і зрозуміла система адміністрування (реєстрація, ліцензування, сертифікація та ін.), яка не пригнічує МП. Загалом необхідне вибудовування міцної, надійної, відносно стабільної, передбачуваної, дієвої системи інститутів, що сприятиме зниженню трансакційних витрат і відкриттю більш широкого горизонту планування господарської діяльності МП.

Державна підтримка сектору МП здійснюється відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» та Концепції загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва 2014-2024 рр. Питання щодо майбутнього розвитку сектору МП прямо або опосередковано відображені у загальнодержавних стратегічних та програмних документах. Починаючи з 2013 року, перед Україною постало багато викликів як економічного, так і геополітичного характеру (анексія Криму, військові дії на Сході України та ін.). Зважаючи на це, можливості державного бюджету і наразі залишаються надзвичайно обмеженими. В таких умовах Уряд вживає активних та постійних заходів щодо залучення для підтримки сектору МП допомоги міжнародних донорських організацій. В результаті в середньо- та довгостроковій перспективі стане можливим розширення джерел фінансування за рахунок державного бюджету, внутрішніх та зарубіжних інвесторів. Українські МП демонструють низький рівень інновацій (13,1 % опитаних в 2012-2014 роках, в порівнянні з майже половиною в ЄС). З метою сприяння інноваціям фінансова політика держави щодо розвитку МП повинна стимулювати їх інноваційну діяльність. Досягти даної мети можливо через підвищення рівня інформованості та залучення МП до таких програм як COSME, ГОРИЗОНТ-2020, Європейська мережа підприємств, Євростарз тощо.

Стратегією розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року, затвердженою рішенням Дніпропетровської обласної ради від 26.09.2014 № 561-27/VI, стратегічною ціллю 1 «Зменшення економічних дисбалансів» передбачено операційну ціль «Диверсифікація економіки», в рамках якої планується забезпечення розвитку інфраструктури, підтримка малого та середнього бізнесу підтримки малого та середнього бізнесу через створення бізнес-інкубаторів, центрів підтримки бізнесу, у тому числі для жінок-підприємців з урахуванням принципів гендерної рівності, створення та підтримка діяльності бізнес-асоціацій, проведення навчань, консультування малого та середнього бізнесу, галузеві дослідження у сфері малого та середнього бізнесу, використання механізмів корпоративно-соціального партнерства для стимулювання розвитку бізнес-середовища та інфраструктури підтримки бізнесу, запровадження дієвої системи консультаційної і правової підтримки підприємств малого та середнього бізнесу, розробка єдиного інформаційного простору для стимулювання розвитку бізнесу у регіоні тощо. Чисельність найманих працівників малого та середнього підприємництва Дніпропетровської області, яка є розвиненим регіоном України, у 2015 р. становила понад 348 тис. осіб або 55,5 % від загальної чисельності найманих працівників підприємств області.

Аналіз державних програм розвитку МП показав, що в Україні фінансова політика носить переважно короткотерміновий характер, що відображається і на формуванні та реалізації регіональних цільових програм. Саме це, на наш погляд, є причиною неефективності інструментів і важелів фінансової політики стимулювання розвитку МП та реалізації інноваційної моделі розвитку України. Цілі і завдання регіональних Програм розвитку малого та середнього підприємництва у Дніпропетровській області розглянемо у табл. 2.

Таблиця 2

Програми розвитку малого та середнього підприємництва у Дніпропетровській області

Програма	Цілі	Завдання
Програма розвитку малого та середнього підприємництва у Дніпропетровській області на 2015 – 2016 роки (від 05.12.2014 №587-28/VI, від 21.10.2015 №688-34/VI)	Мета програми – забезпечення сталого розвитку малого та середнього підприємництва завдяки спільним діям місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів малого та середнього підприємництва, громадських об'єднань підприємців, а також установ ринкової інфраструктури щодо спрямування фінансових, матеріально-технічних ресурсів, виробничого та наукового потенціалу, ресурсів суб'єктів господарювання на створення й підтримання сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва	1. Упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності. 2. Фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка підприємництва. 3. Створення додаткових робочих місць, у тому числі для жінок та молоді, у сфері малого бізнесу за рахунок коштів центрів зайнятості. 4. Підтримка підприємницької ініціативи безробітних, зокрема жінок та молоді, їх навчання основам підприємництва. 5. Ресурсне та інформаційне забезпечення, формування інфраструктури підтримки підприємництва. 6. Підтримка суб'єктів підприємницької діяльності з Донецької та Луганської областей, які зареєстрували свій бізнес на території Дніпропетровської області
Програма розвитку малого та середнього підприємництва у Дніпропетровській області на 2017 – 2018 роки (від 02.12.2016 №124-7/VII)	Мета програми – забезпечення стабільних умов для подальшого розвитку малого та середнього підприємництва, насамперед щодо пріоритетних напрямів економіки області, створення сприятливих умов для ефективної підприємницької діяльності, підвищення ролі малого та середнього підприємництва у розв'язанні соціально-економічних проблем розвитку регіону шляхом консолідування зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів малого та середнього підприємництва, об'єднань і спілок підприємців	1. Упорядкування нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. 2. Фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка малого та середнього підприємництва. 3. Ресурсне та інформаційне забезпечення, формування інфраструктури підтримки підприємництва. 4. Подальше формування інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва

Джерело: складено автором за [http://oblrada.dp.ua].

Як свідчать дані табл. 2, мета і завдання програм підтримки підприємництва із року в рік практично дублюються. Це може свідчити про існування проблем у досягненні цілей та невирішеність поставлених завдань [13]. Тобто виділені бюджетні асигнування використовуються недостатньо ефективно. При цьому ефективне управління бюджетними коштами з метою реалізації основних напрямів суспільного розвитку передбачає удосконалення планування формування і реалізації державного та місцевих бюджетів, імплементацію кращого зарубіжного досвіду з урахуванням інституційного середовища України, підвищення ефективності державного фінансового контролю [14].

Фінансування заходів Програм розвитку малого та середнього підприємництва в Дніпропетровській області, яке здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, обласного бюджету, місцевих бюджетів (у межах наявних фінансових ресурсів) та інших джерел, не заборонених чинним законодавством України, водночас, є недостатнім. Так, на фінансування заходів Програми розвитку малого та середнього підприємництва в Дніпропетровській області на 2015–2016 рр. за рахунок обласного бюджету затверджено 1 млн грн [15]. При цьому, цілі і завдання програм, що реалізуються у Дніпропетровській області, є нечіткими, розмитими та лише частково відповідають вимогам програмно-цільового методу [14].

Це проблема характерна не лише для України. Як відмічає Д. Сторей, «ні одна держава не має ясного уявлення щодо набору цілей для кожного компонента державної політики» [10]. Тому уряди, зазвичай, не оголошують чітко окреслені і кількісно вимірювані цілі державної політики, а воліють формулювати нечіткі переліки заходів підтримки МП (як і середнього бізнесу), групуючи їх у відповідні програми. Д. Сторей стверджує, що причина криється у кінцевій цілі уряду – політичній, тобто не сприяння підприємству, а отримання підтримки електорату на виборах. Дослідник застерігає, що використання малого і середнього підприємництва для створення робочих місць може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на ринок праці, зокрема, негативний – слабкий вплив на скорочення кількості зареєстрованих безробітних. В Україні це може проявлятися у зростанні неформальної зайнятості, неповної зайнятості тощо.

Таким чином, необхідні чітко сформульовані цілі державних програм підтримки малого підприємництва та завдання і показники результативності, що дозволитимуть відслідковувати ефективність реалізації цих програм й досягнення запланованих результатів, а також здійснювати належний фінансовий контроль. Крім того, на наш погляд, кількість державних цільових програм в Україні залишається надмірною, адже їх фінансування за рахунок бюджетних коштів є обмеженим, а інші внутрішні джерела практично не залучаються. Тому, на наш погляд, доцільно знову порушити питання щодо зменшення кількості державних цільових програм і, відповідно, регіональних, науково обґрунтованого визначення пріоритетів підтримки малих підприємств, підвищення прозорості використання бюджетних коштів на їх фінансування, своєчасного представлення громадськості фінансових звітів про їх виконання, формування інституту ефективного контролю, зокрема громадського.

На сьогодні доступ до фінансування для малих підприємств в Україні залишається суттєвою проблемою, адже банківське кредитування внаслідок кризи банківської системи є вкрай незначним. Бюджетні обмеження, що виникли внаслідок економічної рецесії 2014–2015 рр., призвели до того, що державна підтримка розвитку МП була вкрай обмеженою [16].

Водночас, певні позитивні зрушення вже є. Так, впроваджується масштабна програма дерегуляції, реалізовано основні заходи зі спрощення процедури реєстрації бізнесу, розширення електронного врядування, посилення навчання підприємництва та професійного навчання, усунення технічних бар'єрів для торгівлі та прийняття стандартів ЄС.

Фінансова нестабільність та необхідність цільового і ефективного використання бюджетних коштів для реалізації державних програм розвитку малого підприємництва потребують інших підходів щодо розробки державних програм стимулювання розвитку малих підприємств. Передовсім їх формування має враховувати стадію економічного циклу, що передбачає гнучку фінансову політику держави. Для розвитку малих підприємств важливо створювати відповідну інфраструктуру (бізнес-інкубатори, кластери, технологічні парки, центри підтримки підприємництва), що окреслено в програмах розвитку МП, але носить декларативний характер.

Розробляючи заходи щодо підтримки розвитку малого підприємництва з ефективним використанням інструментарію фінансової політики держави, а також стимулювання виконання ним соціальної функції, слід враховувати сформовані в країні «правила гри», тобто інституційне середовище, умови здійснення підприємницької діяльності, включаючи державні, регіональні та муніципальні інститути підтримки підприємництва. Адже саме вони визначають позитивність чи негативність оцінки умов підприємницького старту індивідами і є стимулами або перешкодами для підприємницької активності населення [17].

В Україні, за підрахунками З. С. Варналія, тільки від 4 до 20 % населення країни (не враховуючи тіньовий сектор) може бути віднесене до «середнього класу», а внесок у його збільшення мале підприємництво вносить лише шляхом формування класу власників, але не високооплачуваних найманих робітників. При цьому, значна кількість малих підприємств (індивідуальні підприємці та сімейні фірми) взагалі не використовують найману працю. Для порівняння – структурі населення розвинених країн, де питома вага громадян, що зараховуються до «середнього класу», становить приблизно 70 %. [1]. Тобто МП за умови його державної підтримки здатне успішно вирішити такі проблеми, як безробіття, соціальне напруження, відсутність робочих місць, наповнення споживчого ринку якісними вітчизняними товарами.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що завдяки своїй гнучкості малі підприємства швидко реагують на ринкові зміни, здатні вчасно переробити технологічний процес і представити на ринок конкурентоспроможну продукцію; сприяють росту зайнятості, формуванню підприємницької культури, більш рівномірному розвитку регіонів, активної інноваційної діяльності; певним чином здатні згладжувати соціальні конфлікти.

Привабливість підприємництва у країнах зі складною економічною ситуацією та орієнтованих на економічне зростання багато в чому визначається умовами підприємницького старту в короткостроковій перспективі в регіоні свого проживання, тому фінансова політика держави має сприяти створенню таких умов.

Проблема створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва потребує формування і здійснення відповідної ефективної фінансової політики на загальнодержавному та місцевому рівнях середньо- та довгострокового характеру. Створення в Україні умов і стимулів для ефективної діяльності реального сектора економіки, у свою чергу, сприятиме підвищенню рівня зайнятості, рівня та якості життя населення. Наслідком цього стане зменшення залежності населення від державної допомоги, а відтак – зниження обсягів видатків бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення, що дозволить збільшити обсяги видатків розвитку, сприяти досягненню стратегічної мети – сталого людського розвитку.

В умовах посткризового відновлення, враховуючи те, що за умови успішного розвитку малого підприємництва відбувається забезпечення власних потреб та потреб споживачів, знижується соціальне навантаження на бюджет, держава має бути зацікавлена у формуванні відповідного дієвого стимулюючого інструментарію фінансової політики, зокрема державних і регіональних цільових (бюджетних) програм. Їх ефективність буде зростати за умови зменшення їх кількості та чіткого окреслення цілей і завдань.

Всі функціонуючі в Україні МП є неоднорідними, тобто об'єднують:

- мікропідприємства «для виживання», створені скоріше через потребу, ніж з підприємницьких міркувань;
- динамічно зростаючі інноваційні підприємства, що можуть стати середніми або великими;

- підприємства у стадії стагнації чи закриття, оскільки їх власники не можуть або не хочуть їх розвивати, незважаючи на існуючий попит;
- стійкі малі підприємства, що не мають значних фінансових і інших можливостей для зростання та ін.

Враховуючи неоднорідність МП, вони потребують при формуванні та реалізації фінансової політики застосування різних інструментів щодо їх розвитку, що є перспективою подальших досліджень.

Бібліографічні посилання

1. Варналій З. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / З. С. Варналій, І. С. Кузнєцова. – К. : Ін-т економ. прогноз., 2002. – 104 с.
2. Чугунов І. Я. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету / І. Я. Чугунов, І. В. Запаріна // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 3–14.
3. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку : моногр. / Л. В. Лисяк, О. В. Гриценко, С. В. Качула, К. М. Роменська [та ін.] ; за наук. ред. д. е. н., проф. Л. В. Лисяк. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2015. – 396 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukr.stat.gov.ua>
5. Мысякова Ю. Г. Институционализация социальной ответственности бизнеса: социальный аспект / Ю. Г. Мысякова // Журнал экономической теории. – 2008. – №3. – С. 51–52.
6. Shane S. Why Encouraging More People to Become Entrepreneurs is Bad Public Policy // Small Business Economy. – 2009. – Vol. 33. – P. 141–149.
7. Чепуренко А. Ю. Вместо заключения. Предпринимательство и федеральная политика / А. Ю. Чепуренко / В кн. : «Теория предпринимательства в России: новые подходы и результаты: По материалам «Глобального мониторинга предпринимательства» ; под ред. Т. А. Алимовой, О. И. Образцовой, А. Ю. Чепуренко. – М. : ГУ ВШЭ, 2010. – С. 235–266.
8. Тымкив К. Принцы и нищие / К. Тымкив // Кореспондент. – 2011. – №51. – С. 28–30.
9. Возможна ли теория предпринимательства в России? // Исследуя предпринимательство ; пер. с англ. ; под ред. А. Ю. Чепуренко, О. И. Образцова. – М. : Издательский дом НИУ ВШЭ, 2014. – С. 369–397.
10. Storey D. J. Evaluating the Impact of Public Policies to Support Small Businesses in Developed Economies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.e-award.org/web/1998_David_J_Storey.aspx. (Accessed 2 September 2016)
11. Landström H. and Jan C. MacMillan's Contributions to Entrepreneurship and Small Business Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.e-award.org/web/1999_Ian_C_MacMillan.aspx. Accessed 2 October 2016
12. Gompers P. A. The Venture Capital Revolution / P. A. Gompers, J. Lerner // Journal of Economic Perspectives. – 2001. – Vol. 15 (2). – P. 145–168.
13. Лисяк Л. В. Впровадження програмно-цільового методу планування видатків місцевих бюджетів в Україні / Л. В. Лисяк // Формування ринкової економіки України : зб. наук. праць ЛНУ ім. Івана Франка. – 2013. – Вип. 29. – Ч. 2. – С. 3–9.
14. Качула С. В. Розвиток програмно-цільового методу бюджетного планування в умовах децентралізації в Україні / С. В. Качула // Економічний вісник університету. – 2016. – Вип. 29/2. – С. 546–553.
15. Про обласний бюджет на 2016 рік та на 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : (Accessed 20 Desember 2016)
16. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні (проект) : Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : brdo.com.ua/wp..../UA_clean_revised_corrected_SME_Strategy_16_11_2016.doc
17. Environmental factors that influence the entrepreneurial capacity. An empirical approach from the GEM Project using a structural equation model / J. C. D. Casero, R. H. Mogollón, J. L. Roldán. – LBS, Babson College, 2007.

Надійшла до редколегії 23.12.2016